

**РОЗУМІННЯ КОМПЛІМЕНТУ ЯК МОВЛЕННЕВОГО АКТУ В ПРАЦЯХ
УЧЕНИХ ХХ – ПОЧ. ХХІ СТ.****Юлія МИКИТЮК (Львів, Україна)**

У статті „Розуміння компліменту як мовленнєвого акту в працях учених ХХ – поч. ХХІ ст.“ показано місце мовленнєвого акту компліменту у класифікаціях Дж. Остіна та Дж. Серля, відмежовано комплімент від суміжних мовленнєвих актів, проаналізовано можливі реакції на комплімент, а також виокремлено його основні завдання та функції.

The article „Compliment as a speech act in the scientific works of the XX – XXI cent.” devotes to the role of the speech act compliment in the classifications of J. Austin and J. Searle, the compliment is separated from the other similar speech acts, the possible reactions on the compliment are analyzed and the main functions and tasks of the compliment are distinguished.

Важливим аспектом успішного спілкування є ввічлива форма ведення розмов та дискусій, що є складовою гуманітарного виховання, а відтак і наслідком соціальних взаємин між співрозмовниками. У теперішньому суспільстві толерантне та шанобливе ставлення більше не є звичним явищем, бо не існує точно встановленого етикету ввічливості чи точно сформульованих правил її застосування. Проте у свідомості залишилось поняття „ввічливості“ та один з її виявів – комплімент. Нехтування останнім як важливим аспектом комунікації, призводить до непорозуміння, зникнення взаємодовіри, і навіть до припинення спілкування як такого.

У статті поставлено за мету визначити місце мовленнєвого акту компліменту в класифікаціях Дж. Остіна (J.L. Austin) та Дж. Серля (John R. Searle), відмежувати його від суміжних мовленнєвих актів, проаналізувати можливі реакції на комплімент, а також виокремити основні завдання та функції цього мовленнєвого акту.

У кінці 50-их років ХХ ст. у сфері мовної філософії, беручи свої корені з міркувань Л. Вітгенштайна (L. Wittgenstein) про взаємозв'язок мовних висловлювань і їхнього застосування, виникла загальна теорія мовленнєвих актів. Вихідною точкою вивчення вживання мовних висловів була книжка лекцій Дж.Остіна „Як робити речі за допомогою слів“ („How to do things with words“) (1962).

Дж. Остін аналізує мовленнєві акти, ділячи їх на **констативні** (deskриптивні або описові) і **перформативні** (які позначають здійснення певних дій). Учений також розробляє концепцію **локутивних** (мовлення саме по собі), **іллокутивних** (мовлення, пов'язане зі здійсненням певної мовної функції – запитання, оцінки, наказів тощо) та **перлокутивних** (мовлення, пов'язане з ефектом цілеспрямованої дії, яка спрямована на слухача) актів.

Іллокутивні мовленнєві акти диференційовано на „п'ять великих класів“ [1: 165]: вердиктиви, екзерцитиви, комісиви, кондуктиви і експозитиви. Узагальнюючи, американський мовознавець зазначає: „За допомогою вердиктивних висловлювань передають думку, вирок; екзерцитивними добиваються впливу чи авторитету; комісивними виражають зобов'язання чи намір; кондуктивними висловлюють своє ставлення щодо певної проблеми; експозитивними проголошують аргументи, пояснення чи повідомлення“ [1: 179].

У цій класифікації зараховуємо мовленнєвий акт комплімент до кондуктивних висловлювань, які передають ставлення і поведінку мовця у суспільстві. Дж. Остін не визначає у своїй класифікації комплімент як мовленнєвий акт взагалі, натомість він наводить як приклади такі суміжні до компліменту види мовленнєвих актів, як похвалу, вітання, побажання, а також вибачення, подяку, співчуття тощо. Учений вважає за доцільне уточнити і доповнити власну систему розрізнення мовленнєвих актів: „можливо, потрібно здійснити новий поділ... Є підстави вважати, що всі мої класи мають помилки“ [1: 167]. Відтак на недоліки класифікації Дж. Остіна вказав його послідовник та учень Дж. Серль.

Дж. Серль продовжує дослідження теорії мовленнєвих актів у напрямі переходу від переважно лінгвістичного аналізу повсякденної мови до її трактування як специфічної здатності людей до спілкування, пізнання й усвідомлення дійсності. Дж. Серль виокремлює п'ять типів іллокутивних актів, що визначені метою мовця. Це асертиви (констатують стан справ, коли ми використовуємо дієслова: *твердити, заявляти, завіряти* тощо), комісиви (спрямовані на суб'єкт висловлення і характеризують статус його мовленнєвого акту: *зобов'язуюсь, обіцяю, погоджуюсь* тощо), директиви (діють на об'єкт висловлювання: *прошу,*

наказую, пропоную), декларативи (створюють нову реальність: *проголошую, стверджую, називаю*) та експресиви (виражають ставлення суб'єкта до чогось: *дякую, шкодую* тощо) [7: 92-96].

За класифікацією Дж. Серля комплімент належить до експресивних мовленнєвих актів, головна іллокуційна роль яких полягає виключно у висловленні певного психічного ставлення до змісту висловлювання, що стосується здебільшого самого мовця, або і слухача. Як наслідок, мовленнєві акти цього класу не мають еквівалентів, тобто мовець не намагається знайти відповідність до того, що він говорить з реальним станом речей, а просто висловлює свої почуття. Як приклади Дж. Серль наводить комплімент, подяку, привітання, похвалу, побажання та ін.

У дослідженнях феномену „ввічливості“ комплімент посідає важливе місце. Особливо в американському мовознавстві багато лінгвістичних досліджень присвячено цьому мовленнєвому акту (Холмс (Holmes), Вольфсон (Wolfson)). Відтак за Дж. Холмсом, комплімент – це „мовленнєвий акт, який експліцитно чи імпліцитно стосується когось, хто не є мовцем, зазвичай особи, яка має щось „добре“ (власність, характеристика, вміння), і яке позитивно оцінює мовець і слухач. Компліменти зазвичай стосуються ціннісного „добра“ адресата, і навіть якщо вони очевидно скеровуються третій особі, це може також бути непрямим компліментом адресатові“ [4: 465-466].

Тобто, передумовою для компліменту є позитивна оцінка мовцем одного з аспектів, який стосується слухача. Юлія Пробст (Julia Probst) вважає, що комплімент насамперед стосується зовнішності чи досягнень реципієнта: „Зовнішні ознаки стосуються вигляду, або власності адресата. Досягнення натомість ґрунтуються на (успішному) результаті, досягнутому умінням чи талантом адресата“ [6: 1]. Ю. Пробст також зазначає, що компліменти можуть стосуватись і людських рис характеру – терпіння, люб'язності, дружності, чесності, великодушності тощо.

Важливим є відмежування мовленнєвого акту компліменту від таких суміжних експресивних актів як похвала, лестощі чи привітання, оскільки їх також вживають як засіб визнання чи поваги співрозмовника.

Найтоншою є межа між компліментом і похвалою. Б. Фаренкія (Bernard Mulo Farenkia) відмежовує їх за допомогою аспекту об'єктивності – суб'єктивності: „При висловленні компліменту відбувається позитивна оцінка об'єкта чи досягнення з погляду суб'єктивного бачення світу мовця, який таким чином дає зрозуміти, що побачене відповідає його ціннісним критеріям. Натомість похвала стосується позитивної оцінки дії чи досягнення слухача, але вже не відповідає „об'єктивно“ наявній системі норм“ [3: 13]. Б. Фаренкія відзначає мотиваційну функцію похвали, а Ю. Пробст підкреслює і її підбадьорливу функцію, проте вважає, що цю функцію може виконувати і комплімент, якщо адресат вважатиме, що мовець володіє відповідною компетенцією. М. Беетц (M.Beetz) відрізняє комплімент і похвалу у вживанні: „Похвалу висловлюють і про відсутніх, – натомість компліменти про відсутніх є неможливими“ [2: 146]. Як приклад науковець подає таку модель: „Після визнавального висловлювання А про Б, В може погодитись з висловлюванням (i), але не (i'):

(i) Ти правильно його похвалив;

(i') Ти зробив йому правильний комплімент“ [2: 146].

На думку М. Беетца, похвала підлягає сильнішим обмеженням, ніж комплімент, оскільки керівник без роздумів може завжди хвалити підлеглого, але не навпаки. Натомість підлеглий має право висловити комплімент старшому за рангом.

Комплімент також потрібно не плутати з лестощами. Хоча ще 1600 року комплімент мав значення „ввічливого вислову“ чи „лестошів“. Але вже у другій половині 17-ого ст. значення слова змінилось на „уклін“ чи „привітання“. Як зазначає Соня Стівс (Sonja Steves) у перекладі з французької комплімент означає „вияв ввічливості“, „ввічлива пропозиція“, „обов'язкове звертання“, „лестошів“, а також і „привітання“ [8: 8].

Головну відмінність між компліментом і лестощами С. Стівс бачить у широті і чесності компліменту на відміну від лестощів. М. Беетц також вважає, що іллокуційна сила

лестощів полягає у їхній неправдивості і намірі обманути співрозмовника: „Успішними лестощі є тільки тоді, коли адресат не усвідомлює, що це лестощі“ [2: 147]. Компліментом натомість мовець не має наміру улестити співрозмовника і він не відчуває себе обдуреним.

З французької комплімент означає і „привітання“. Різницю між цими мовленнєвими актами визначає Ю. Пробст, обмежуючи сферу їхнього використання. Дослідниця зазначає, що на відміну від компліменту, який може вживатися у будь-яких розмовних ситуаціях і в будь-який момент, привітання висловлюють лише під час визначених традиційних подій, таких як ювілей, день народження тощо. У таких ситуаціях промовець повинен дотримуватися строго визначених правил ввічливості та традицій. Мовленнєвий акт „привітання“ підлягає до того ж чітким обмеженням: „Здебільшого йде мова про наперед складний мовленнєвий акт з дуже обмеженими змінами у своїй структурі“ [6: 213].

Однак привітання, лестощі, похвалу чи комплімент нерідко доволі важко розрізнити. Деколи вони перетинаються або доповнюють одне одного, інколи мовці комбінують їхні структурні особливості або використовують не у їхній традиційній сфері вживання. Приміром, на святкування 60-річчя шанованого університетського професора, привітання і компліменти зливаються в одне ціле. Водночас професора хвалять за всі досягнення, які він здійснив під час своєї довголітньої праці у викладацькій діяльності, і це роблять або щиро, висловлюючи компліменти, або нещиро, за допомогою лестощів.

Б. Фаренкіа виділяє такі завдання компліменту у мовленні: зав'язання і підтримання контактів, доказ ввічливості і поваги, підбадьорення і стимул, свідчення солідарності і симпатії, прохання про послугу, розпочинання розмови, флірт [3: 3]. Завдяки компліменту йде позитивний розвиток індивідуума, зникають стреси, депресії і конфлікти, що забезпечує соціальну гармонію співрозмовників.

Під час розпочинання розмови компліменти посилюють уважність та зацікавлення обох сторін щодо подальшої теми, вони сконцентровують увагу на найбільш цікавих і приємних частинах розмови, що викликає симпатію між партнерами і покращує самопочуття і самооцінку обох. Коли мовець виявляє розуміння чи відзначає спільність інтересів, то виникає соціальний зв'язок між індивідуумами, що, на думку Ю. Пробст, є „само тією функцією, яка властива мовленнєвому акту компліменту: засвідчення солідарності чи соціального єднання“ [6: 212].

Особливо цінним є почуття солідарності під час зав'язання контактів, оскільки таким чином мовець створює для себе доступ до слухача і стимулює його готовність співпрацювати. Головним при цьому є „автентичний спосіб поведінки“ мовця, який дійсно бачить у реципієнті гідні компліменту риси характеру чи зовнішності, а не просто намагається улестити його.

Необхідно також вміти відчувати й іронічні компліменти. Це вже є компліменти – натяки, які виникають на місці справжніх компліментів, якщо мовець охоплений почуттям заздрості, або в іронічній формі намагається дати зрозуміти, що т.зв. позитивні ознаки реципієнта такими не є. Дуже часто важко розрізнити такий тип від щирих компліментів і допомагає при цьому реакція адресата на комплімент.

Якщо мовець висловлює позитивну думку про когось, то можна припустити, що це викличе відповідну позитивну реакцію у реципієнта. Адресат почувається тоді впевнено, оскільки оцінено його зовнішність чи досягнення, схвалено його дії, а його самого визнано у певній сфері життя. Отже, комплімент є двочленим мовленнєвим актом, скерованим на певну реакцію реципієнта. Адресат може проте сприйняти комплімент як позитивно, так і негативно.

Аніта Померантц (Anita Pomerantz) вважає, що „схвалення компліменту переважає, тобто є сталою формою сприйняття компліменту“ [5: 109]. Є дві можливості позитивного сприйняття компліменту – 1) прийняти комплімент (acceptance), тобто погодитись з ним, або 2) відповісти компліментом на комплімент (agreement), щоб уникнути самовихваляння. Дослідниця зазначає проте і можливість негативної реакції на комплімент – 1) відмова від компліменту (rejection), або 2) неприйняття компліменту (disagreement), щоб уникнути самовихваляння.

Оптимальним вирішенням проблеми сприйняття компліментів було б погодження з ними, але так, щоб можна було уникнути і самовихваляння і сказати щось приємне співрозмовнику. Дослідники (приміром Аніта Померантц) зазначають, що особливо жінки мають проблеми з прийняттям компліменту. А це вже ставить нас перед проблемою історичного розвитку компліментів – виникає питання, чи жінки не вміють приймати компліментів через те, що їх так мало висловлюють, чи через психічну завантаженість жінок, чия роль у суспільстві постійно зростає.

Як підсумок, зазначимо, що усі дослідники вважають комплімент усталеним мовленнєвим актом у щоденному спілкуванні і зараховують його до загальноповсякденної стратегії ввічливості. Крім того, комплімент є універсальним і властивим для всіх, тому варто зазначити, що хоча форма, вживання і статус цього мовленнєвого акту змінюються у часі і в залежності від соціальних умов, проте його значення у комунікативному плані є надзвичайно важливим.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Austin, John Langshaw. Zur Theorie der Sprechakte (How to do things with Words). – Stuttgart: Philipp Reclam Jun., 1972. – 210 с.
2. Beetz, Manfred. Komplimentierverhalten im Barock. Aspekte linguistischer Pragmatik an einem literarhistorischen Gegenstandsbereich // In W.Frier. (ed), Amsterdamer Beiträge zur neueren Germanistik. Band 13. – Amsterdam, 1981. – С. 135-181.
3. Farenkia, Bernard Mulo. Kontrastive Pragmatik der Komplimente und Komplimenterwiderungen. Kamerunisch-Deutsch. – Aachen: Shaker, 2004. – 138 с.
4. Holmes, J. Compliments and Compliment Responses in New Zealand English // Anthropological Linguistics 28, 1987. – С. 458-508.
5. Pomerantz, Anita: Compliment Response. Notes on the Cooperation of Multiple Constraints. // In: Schenkein, J. (Hg.): Studies in the Organization of Conversation Interaction. – New-York 1978. – С. 79-112.
6. Probst, Julia. Ein Kompliment in Ehren...Aspekte eines „höflichen“ Sprechaktes in mehreren Sprachen. Zeitschrift für interkulturellen Fremdsprachenunterricht [Online], 8 (2/3). – С. 210-225
7. Searle, John R. Eine Klassifikation der Illokutionsakte. // (Hg.) Paul Kußmaul. – Wiesbaden: Athenaion, 1980. – С. 82-108.
8. Steves, Sonja. „So jung, so schön!“ Ein Beitrag zur Geschichte und Funktion der Komplimente. – Wetzlar: Kletsmeier, 1995. – 55 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія МИКИТЮК – магістрантка кафедри німецької мови Національного університету ім. І.Франка.
Наукові інтереси: комунікативна і прагматична лінгвістика, німецька лексикологія.

ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ У КОНСТРУЮВАННІ БАЗОВОЇ ОПОЗИЦІЇ «МИ» ТА «ВОНИ» В АМЕРИКАНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Тетяна ФІТЬО (Львів, Україна)

У статті описано та проаналізовано засоби вираження невизначеності та їх застосування у конструюванні ментальних репрезентацій опозиції «ми» - «вони» в американському політичному дискурсі.

The linguistic means of expressing indefiniteness are described and analyzed in the article. Their function in constructing mental representations of basic opposition “we” – “they” in American political discourse is highlighted.

Всюди, де в діяльності людей досягається домовленість чи згода, незалежно від того чи використовуються при цьому математичні чи будь-які інші спеціальні умовні знаки чи ні, ця домовленість досягається за допомогою мовних процесів. Мова виконує функцію семіотичного моделювання інших систем. Природа мови, її репрезентативна функція, значна роль у житті суспільства роблять її універсальною моделюючою структурою. Тому лінгвістика фактично має відношення до всіх видів нашої діяльності, що пов'язані з мовленням і досягненням розуміння, - в роздумах різних видів і аргументації, в юриспруденції, дискусіях, при заключенні миру, заключенні різних договорів, у висловленні суспільної думки, в оцінці наукових теорій, при викладі наукових результатів. На сучасному етапі розвитку гуманітарного знання методів та теоретичної бази однієї науки є недостатньо для повноцінного аналізу того чи іншого явища.